

HET RIJK MORI

DOOR

ALB. C. KRUIJT.

Met kaart N°. II.

Gedurende eene reis in Augustus en September 1899 met Dr. N. Adriani ondernomen in het oostelijk deel van Midden-Celebes, hadden wij gelegenheid verscheidene gegevens te verzamelen over het rijk van Mori¹⁾, dat bekend is geworden door de expeditie daarheen in 1856, doch van welk land we tot nu toe niet veel meer wisten, dan wat de leden dier expeditie er van zagen. In 1896 trokken Drs. P. en F. Sarasin dit rijk door van het Matano-meer tot aan de monding van de rivier La (op de kaarten steeds ten onrechte Tampira of Tompira genoemd). Het spreekt van zelf, dat wat wij mededeelen niet altijd nauwkeurig zal zijn, omdat wij een groot gedeelte van het land niet zagen. De groote nauwkeurigheid, welke de door ons gecontroleerde mededeelingen van den vorst des lands, Maroendoe, kenmerkte, geeft mij den moed om ook datgene mede te deelen, van welker juistheid wij ons zelve niet konden gaan overtuigen.

De Tomori zijn een bergvolk, dat door de tijden heen in twee gedeelten is gesplitst: berg-Tomori en beneden-Tomori, evenwel in dien zin, dat de laatsten niet in het benedenland, maar meer naar zee toe wonen. Het gebied

1) Het verslag van deze reis is opgenomen in de Mededeelingen van het Nederl. Zend. Gen., Dl. XLIV, 2e stuk, bl. 135 v.

van den vorst komt evenwel niet geheel tot aan de zee; aan het strand schijnt Toboengkoe zekere suprematie uit te oefenen. Men vindt daar alleen vestigingen van Toboengkoesche en Boegineesche handelaren, die jaarlijks aan den door het Gouvernement te Kintong geplaatsten posthouder belasting betalen. Ook langs de kusten van de golf van Mori heeft de Morische vorst niets te zeggen; over het binnenland wel.

Als noordelijke grens moet vroeger de La hebben gegolden. Ten noorden van deze rivier was het land eertijds onbewoond. Eerst de uitgebreide damarhandel, die sedert de laatste 30 jaren is ontstaan, heeft vele Toradja's naar deze plaatsen gelokt, waardoor de handelsplaatsen Towi en Watambajoli aan de golf van Mori ontstonden, en de bosschen in het binnenland bevolkt werden door eene zeer vlottende bevolking. Dat dit binnenland gerekend wordt te behooren tot het gebied van Mori ¹⁾ blijkt daaruit, dat alle damarzoekers aan den Morischen vorst belasting betalen; iedere troep geeft één *kain*. Eens ook heeft Maroendoe beproefd van de handelaars te Watambajoli een „geschenk” te eischen, wat hem door de meesten werd geweigerd. Gelukkig heeft de vorst aan zijn toen opgevat plan om alle damarzoekers het land te doen ruimen geen gevolg gegeven.

Anderhalf à twee uur loopens ten oosten van Watambajoli verheft zich het gebergte Tamboesisi; dit gebergte vormt de oostelijke grens van het Morische rijk ten noorden van de golf. Over de op dit gebergte groeiende harsboomen heeft Mori niets te zeggen; dáár mag men alleen damar gaan halen met toestemming der hoofden van Ten-

1) Volgens de verhalen zou de Morische vorst zijn recht op het Soemara-dal daarop gronden, dat hij eerst (wanneer?) tusschenbeide is gekomen in een strijd tusschen de zich daar gevestigd hebbende Tolage en de Toloidangi.

denija, eene vasalstaat van Toboengkoe, en gelegen ten zuiden van dat rijk.

In het zuiden loopt het Morische rijk tot Sokita, eene marktplaats door de heeren Sarasin bezocht. Het grenst daar aan de Tomatano, die aan Loewoe onderhoorig zijn, en aan de vasalstaten van Toboengkoe. De westgrens van het land, door Tomori bewoond, kan niet ver zijn gelegen van den bovenloop van de rivier La. Het land grenst daar aan de streken, bewoond door de Barée sprekende stammen der Topada, Tolamoesa en Topalande.

De twee eenige rechtstreeksche wegen, waarlangs men den modderigen en met nipah en rhizophoren begroeiden kustgordel door- en het land der Tomori binnendringt, zijn de rivieren Poeaboe (of La boeawoe = „grijze rivier”) en La. De laatste ontstaat uit eene samenvloeiing van drie groote rivieren: de Kadata, die van het Takolekadjoe-gebergte komt; de Walati uit Ondâe (welker bronnen aan de andere zijde liggen van het gebergte, waarop ook de bronnen van de Tomasa zijn te vinden); en de Jaentoe, die ontstaat op het gebergte van Pakambia. De oorsprong van de Kadata moet een moeras zijn. Niet ver van dit moeras, slechts door een kleinen bergtop gescheiden, vindt men de bronnen van de Kodina, die zich in het Posso-meer ontlast.

De Kadata, die meer beschouwd wordt als de bovenloop van de La, en de Kodina worden door de Toradja's voorgesteld als twee broeders (zusters), die afscheid van elkaar namen op het gebergte van hunnen oorsprong; bij de scheiding spraken zij af, dat wie het eerst de zee zou bereiken, Posso zou heeten, de ander La (langzaam). De Kodina ging recht op de zee af, halfweg het Posso-meer zorgende door rechts en links te loopen een goeden doorgang te vinden; zij bereikte het eerst de zee. De La

daarentegen nam eene verkeerde richting, en toen zij dicht bij zee (golf van Mori) was gekomen, was zij genoodzaakt naar het zuiden om te loopen.

Aldus verklaren de Toradja's den naam La, in het Barée „langzaam". De waarheid is echter, dat La „rivier" beteekent in het Morisch. De La werd dus eenvoudig zoo genoemd, omdat zij voor de Moriërs de rivier bij uitnemendheid is.

De Kadata en de Walati komen beide van de gebergten ten oosten van het meer. Ketenen van eenige beteeckenis heb ik hier niet kunnen opmerken, alleen het Takolekadjoe-gebergte, dat zich, zooals reeds de heeren Sarasin deden opmerken, naar het zuiden buigt, en voortloopt in het Z. O. schiereiland van Celebes. Van uit het landschap Pada hadden wij een prachtig gezicht op dit gebergte, en zagen het duidelijk naar het zuiden in het verschieet verdwijnen, terwijl tallooze uitloopers naar het oosten het bergland van Mori vormen. Dit bergland kan niet hoog zijn, want na het gebergte ten N. van het Matano-meer te zijn overgetrokken (650 M. hoog) daalden de heeren Sarasin „steil und rauh" in het dal af; de daarop volgende beschrijving doet vermoeden, dat dit gedeelte van Mori een hoogland is. In de verte zagen zij het kustgebergte dat de golf van Mori omringt en waarlangs zij zijn getrokken; het bereikt eene hoogte van circa 400 M.

Het bergland van Mori wordt in het noorden afgesloten door een randgebergte, waarop verscheidene dorpen der Tomori zijn gebouwd. Van dezen bergrand daalt men steil af in eene enorme grasvlakte; kleine heuvels en terreingolvingen, en hier en daar eene streep jong hout breken de eentonigheid van deze vlakte, die twee dagmarschen lang is. De hoogte van deze vlakte boven de zee bedraagt circa 140 M.; het laag-

ste gedeelte ligt daar, waar de La haren uitweg zoekt.

In het Z. W. gedeelte van deze vlakte, welke Pada heet, en niet meer behoort tot het rechtstreeks gebied der Tomori, vloeiende Kadata en Walati te zamen, en deze alzoo vereenigde rivier neemt niet ver voorbij het dorp Perere de Jaentoe (Ja = la = rivier) in zich op. De Jaentoe ontstaat op het waterscheidend gebergte tusschen golf van Mori en Tominibocht. Men zegt, dat hare bronnen niet ver zijn verwijderd van die der Tongko, welke rivier zich niet ver van kaap Karawasa in de bocht van Tomini ontlast. Als eene woeste bergbeek komt zij uit het gebergte te voorschijn, neemt tusschen de dorpen Boejoe mapipi (platte berg) en Pombala de Oeë rampoejoe in zich op, en spoedt zich dan benedenwaarts naar de groote grasvlakte. Hier stroomt zij langs den voet van de uitloopers van het Poeöembana-gebergte, dat de vlakte ten N. O. begrenst. Verscheidene grootere en kleinere stroompjes spoeden zich van dit gebergte naar de Jaentoe. Eene vrij groote rivier, die langs den voet stroomt van den berg, waarop het dorp Bentji ligt, hadden wij aanvankelijk voor de Jaentoe aangezien, en toen wij later de vergissing ontdekten, kon niemand ons den naam van dien stroom meer opgeven. Van noord naar zuid gaande, neemt de Jaentoe nog de volgende linker zijrivieren in zich op: Towialo, Torewoe, Topajoe, Tomama en Katoe. Andere onbeduidende beekjes, welke wij ontmoetten, en die zich mede in de Jaentoe of een harer zijrivieren ontlasten, zooals de Jaentoe mbodo en Maralaoembe, zijn de vermelding nauwelijks waard. Onze onderzoekingen naar rechterzijrivieren van de Jaentoe bleven zonder vrucht.

Aan de westzijde van het bekken verheft zich het bergland van Ondáe, waarin, van deze zijde gezien, geen regelmaat is te bespeuren; ook ketens zijn niet waar te nemen.

Na de vereeniging van Kadata, Walati en Jaentoe is de La eene diepe rivier geworden van circa 40 M. breedte. Zij stroomt in O. N. O. richting door de vlakte, waar zij nog de volgende drie rechter zijrivieren in zich opneemt: Mawaro, Ensa en Kolaka; alle drie ontstaan op het Morische randgebergte, dat de vlakte ten zuiden begrenst; zij zijn circa 6 tot 8 M. breed en doorwaadbaar. Onder de linker zijstroompjes is de Koese van het meeste belang.

Gestuit door de uitloopers van het Poeöembana- en Peleroe-gebergte, wendt de La zich naar het O. Z. O., stroomt door eene grot in 't gebergte, en nadert zóó den rand van het plateau, daar waar het Morische randgebergte overgaat in den Peleroe-keten. Hier stort de La zich van de hoogte af, met zulk een kracht, dat zich onder de val eene groote waterkom heeft gevormd, welke Kalindoea heet ¹⁾. De waterval zelf noemt men Kamporesa.

Aangaande de plek, waar de rivier door een gat in het gesteente stroomt, vertelde men ons menig ontzettend verhaal. Het gedeelte van de La tusschen de stroomversnellingen in haren bovenloop en den waterval Kamporesa is goed bevaarbaar. Wanneer nu tengevolge van een plotselingen toevoer van water, of door onvoorzichtigheid menschen en prauw door den stroom worden medegevoerd, vinden zij daar een wissen dood, voordat zij nog den waterval hebben bereikt.

Wanneer men, zooals wij dit deden, van het midden uit dit bekken in oogenschouw neemt; eene kom geheel

1) Dr. N. Adriani merkt aangaande de beteekenis van dit woord het volgende op: de stam van Kalindoea in lindu, in het Ampana'sch de naam voor een plas, kom of vijver, zooals die b. v. ontstaat aan de uitwatering van kleine rivieren, welker mond door eene zandbank verstopt is. Ook de naam van het meer Lindoe moet dezelfde beteekenis hebben. Kalindoea is dus weer te geven met „meervorming, plaats, waar (de rivier) zich tot een meer verwijdt”.

omringd door gebergten, dan komt onwillekeurig de gedachte op, dat het alleen van deze spleet in het gebergte heeft afgehangen, dat deze vlakte geen meer is geworden. Of is deze vlakte werkelijk een meer geweest in den ouden, ouden tijd? Een onderzoek van den grond zou dit dadelijk kunnen uitwijzen. Ouden onder de Topada, die deze vlakte bewonen, beweren, dat hier reeds grasvelden waren, toen deze stam er kwam wonen. Het vermoeden rees ook bij ons op, of deze vlakte eertijds bewoond kan zijn geweest door Tomori, die later, bij gebrek aan boschgronden, het gebergte zijn ingetrokken.

De Peleroe-keten, welke zich aan de andere zijde van de La aansluit bij het Morische randgebergte, loopt nagenoeg noordwaarts. Het moet een hoog gebergte zijn, naar schatting 1200 à 1300 M. hoog, en geheel begroeid met zwaar bosch. Vooral van Watambajoli uit heeft men een prachtig gezicht op deze keten; men ziet dan, dat zij in het noorden plotseling aanmerkelijk lager wordt, en zich aansluit aan het gemiddeld 600 M. hooge gebergte van het achterland van Todjo. Ten westen van de Peleroe (beschutter) loopen lagere ketens in N. W. richting, die hunne uitloopers afzenden naar de laagvlakte Pada, en in het N. W. overgaan in het bergland van Lage met eene hoogte van 200—300 M.

Wanneer de La zich van het gebergte heeft afgestort, is zij aangekomen in vlakland, en geen watervallen of stroomversnellingen belemmeren dan verder de vaart op deze rivier. Dadelijk na Kamporesa wordt zij gestuit door het gebergte, dat de golf van Mori omringt, zoodat zij gedwongen is de richting van dit gebergte naar het zuiden te volgen, om in vele bochten den voet van dit gebergte op behoorlijken afstand af te teekenen. Toch blijft het gebergte vrij ver van de rivier verwijderd. Wanneer men

de rivier bevaart, waant men zich in een uitgestrekt laagland, want zoo nu en dan slechts nadert een heuvel tot aan den rivieroever; bij enkele bochten kan men een blik slaan op het gebergte van Lambolo aan de golf.

Dicht bij de monding van de linker zijrivier Tioe ligt een ronde, groote heuvel, welke ons bij onze peilingen veel dienst heeft bewezen, daar deze heuvel op vele plaatsen in het La-dal is te zien. De Tioe is eene rivier van 4 à 5 M. breedte, maar daar zij nogal diep is, kan men haar bevaren. Zij loopt nagenoeg evenwijdig aan de La, en moet volgens de berichten, ontstaan uit een klein, rond en zeer diep meertje, dat door de Tomori met groote vrees wordt beschouwd. De omstreken van dit meer moeten bijzonder rijk zijn aan damarboomen. Volgens de inlanders heeft het geen afzonderlijken naam, men noemt het eenvoudig Oentoe nTijoe (de oorsprong van de Tioe). Geen rivier stort er haar water in uit. Dicht bij hare monding in de La ligt het Tomori-dorp Toemboe-langi.

Na de Tioe neemt de La nog slechts ééne zijrivier (rechter) van eenig belang op, namelijk de Nganga ¹⁾ lowo, (mond van de Lowo). Deze rivier is de afvloeiing van een waterplas, Lowo genaamd, een verdronken stuk land, circa 4 K. M. lang; de diepte is zeer gering en gaat nergens een vadem te boven. De bodem is zeer modderig, en hieruit is de naam Lowo (modder) verklaard. Ten noorden wordt deze plas begrensd door zeer laag en vlak land, begroeid met gras en klein hout; ten zuiden en ten westen daarentegen door bergen, die uit kalkgesteente bestaan en hier en daar glinsterend witte vlakken laten zien ²⁾. Het geheele La-dal wordt ten westen afgezet

1) Overeenkomende met het Bataksche *binanga* en het Dajaksche *nanga*. RED.

2) De uitgestrekte aanwezigheid van kalksteen blijkt ook uit den onderaardschen

door het Morische randgebergte, terwijl de kloof van de Kamporesa duidelijk naar het N. N. W. is waar te nemen. Een en ander bevestigt het vermoeden van de heeren Sarasin, die inlichtingen hadden gekregen omtrent dit „meer”: „Wahrscheinlich handelt es sich also um einen Flachsee, ähnlich dem Limbotto-See bei Gorontalo”¹⁾.

Door de laatste reis der heeren S. en door het bekend worden van dit meer is de bestaande verwarring in de meren van Z. O. Celebes opgeheven. Toen de heer O. A. Uhlenbeck „de Tomori-expeditie in 1856” (welke hij als commandant van Z. M. Vesuvius medemaakte) beschreef, deelde hij o. a. mede, „dat in eene westelijke richting een weg loopt van Petasia naar het meer van Loesoe”, waarmee wel niet anders bedoeld zal zijn dan de baai van Oesoe in de golf van Boni²⁾. Op onze reis sprak men ons dikwijls van een meer To-epe, zoodat wij geruimen tijd dachten, dat dit nog een afzonderlijk meer was, totdat het ons duidelijk werd, dat met het meer To-epe niet

loop van de La en uit de voeding door grondwater van het meer, waaruit de Tioe ontspringt.

RED.

1) F. Sarasin. Durchquerung von Süd-Ost Celebes. Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde Berlin. XXIII. 1896, blz. 356.

2) De Tomori-expeditie. Mededeelingen betreffende het Zeewezen. 's Gravenhage, I. 2. 1861, bl. 18.

anders bedoeld werd dan het Towoeti-meer. To-epe namelijk is een vasalstaat van Toboengkoe, en omdat het Towoeti-meer in het bovenland van deze streek ligt, noemen de Toboengkoe dit meer „To-epe”; den naam Towoeti is bij hen niet bekend. Men had ook iets gehoord van een meer in Mori en langzamerhand was de meening gevestigd, dat dit het geheimzinnige To-epe moest zijn.

Het meer Lowo wordt gevoed door twee riviertjes, de Mata ndaoe, die van het zuidwesten en de Korompoja, die van het zuiden komt. Toen wij van het Morische randgebergte bij Lolonggoijo een blik op dit meer en zijne omgeving konden slaan, rees het vermoeden bij ons op, dat de Lowo een overblijfsel is van eene oude bedding van de La. Twee omstandigheden wijzen hier nog op: ten eerste staat de Lowo bij hoogen waterstand van de La nog met deze in verbinding, en ten tweede is de Nganga Lowo een veel te breed water, dat het alleen gediend zou hebben tot afvoer van het water van de Mata ndaoe en de Korompoja; de dichtgegroeide oevers van de Nganga Lowo vertoonen geheel en al het beeld van eene verlaten bedding.

Nadat zij de Nganga Lowo heeft opgenomen, stroomt de La verder voort naar zee, slechts hier en daar een onbeduidend beekje in zich opnemende. Met eene delta valt zij in zee.

Boven de uit de geschiedenis bekende handelsplaats Tompira is het landschap langs de rivier veelal kaal, waarschijnlijk tengevolge van den roofbouw der Moriërs. Een eind beneden die plaats en verder vandaar tot het strand is de streek met dicht bosch begroeid, door de heeren Sarasin op de volgende wijze beschreven: „Den hier etwa 60 M. breiten, rasch strömenden und vermuthlich sehr tiefen Fluss begleitete beiderseits ein Hochwald, wie wir ihn verschwenderischer ausgestattet kaum je vor-

her gesehen. Die ungeheuren Bäume des Ufers waren über und über mit Farnen und hartblättrigen Orchideen bedeckt; wie riesenhafte Guirlanden verbanden Schlingpflanzen die einzelnen Stämme oder flossen, breite Kaskaden von Laubwerk bildend, von den Kronen hundert und mehr Fuss tief zur Erde hinab. Kletterpalmen, Rotansorten, deren elegant geschnittene Fiederblätter in lange Ranken auslaufen, die mit einer Menge Widerhaken bildender Stacheln bewehrt, der rasch wachsenden Pflanze sicheren Halt geben, zwängten sich überall rücksichtslos durch die Lücken in die Höhe, um sich endlich siegreich auch über die höchsten Kronen hinaus zum Lichte zu erheben. Gruppen hochstämmiger Fächerpalmen, zwischen die Laubbäume reichlich verteilt, brachten in das grossartige Gemälde eine höchst anmutige Abwechslung, während die jungen, noch stammlosen oder ganz kurzstämmigen Exemplare, deren Riesenblätter unmittelbar aus dem Erdboden zu spriessen scheinen, das Ufer zierlich einrahmten, das Ganze in der Abendsonne ein Naturblick von ergreifender Pracht" ¹⁾, (o. c. blz. 354—55).

De heer Uhlenbeck geeft nog de volgende bijzonderheden van deze rivier (o. c. blz. 45, 46): „..... de kracht van den stroom kan worden gesteld (n. l. in April) van Tampira tot half weg de monding op 2 en vandaar tot aan de monding op $1\frac{1}{2}$ mijl in de wacht ²⁾. De breedte der rivier is van Tampira af tot aan de monding gemiddeld 75 tot 120 ellen; op een paar zeer scherpe en moeilijke kronkelingen na, loopt de rivier in vrij geleidelijke bochten. Over het geheel vindt men in de rivier diepten van 2 tot 3 vadem water; alleen voor de monding ligt

1) Deze zelfde beschrijving zou men ook kunnen laten gelden voor de Posso-rivier, die evenwel niet zoo eentonig is in hare pracht als de La.

2) Resp. 1 en $\frac{3}{4}$ M. per seconde, dus niet buitengewoon snel.

er een uitgestrekte zandplaat, waarvan het hooge gedeelte het Vesuvius-eiland daarstelt; met laag water vindt men op deze bank niet meer dan 2 voet water, terwijl het verval met springtijden door de inlanders gesteld wordt op 6 voet. Met oostelijke winden staat op deze bank eene hevige branding."

De La behoort met de Posso en de Kalaena tot de grootste rivieren van Midden-Celebes, en is een uitstekende waterweg naar het binnenland van Mori. Zij heeft dit vóór boven de Posso, dat weinig boomstammen in hare bedding zijn blijven zitten, hetgeen het bevaren van de Posso bij lagen waterstand voor prauwen moeilijk en voor eene stoombarkas onmogelijk maakt. De La zou zeker ten allen tijde zonder eenig gevaar door eene stoombarkas kunnen worden bevaren.

De rivier Poeaboe of La boeawoe (= grijze rivier) ontspringt waarschijnlijk op het gebergte, dat als noordgrens van het Matano-meer voortloopt. Bij Togo, waar de heeren Sarasin haar overtrokken, is zij „ein grosser und reisender Fluss". Volgens mededeeling moet zij tot genoemde plaats, welker naam „eiland" beteekent, (de rivier maakt aldaar een eiland), bevaarbaar zijn. Togo is echter sedert verlaten, en de lieden afkomstig van Ngoesoembatoe zijn naar hun moederdorp teruggekeerd. De Poeaboe neemt eenige linker zijriviertjes op als de Tinompo en de Malopoe (door luitenant ter zee Jhr. L. H. W. M. de Stuers Morokopo genoemd)¹⁾. Zij valt bij Lingkoboe in zee.

Eene andere rivier is de La moito (= zwarte rivier), die ontstaat bij de punt van de baai Lambolo. De inlanders

1) Op de kaart behorende bij het verslag van de expeditie tegen Tomori (De Militaire Spectator (3) I. Breda 1856, blz. 527. Opnieuw gereproduceerd door A. W. P. Weitzel, in Bijdr. t. de T. L. en Vk. ter gelegenheid van het 6de Congres der Orientalisten, Land- en Volkenk. 1883, bl. 35).

beweren, dat deze rivier „geen oorsprong heeft als andere rivieren”, maar bij haar ontstaan als eene vrij groote beek uit de rotsen te voorschijn treedt. De afstand van haar oorsprong tot de golf van Mori is zóó gering, dat men er duidelijk het ruischen der golven kan hooren. De La muito stort zich uit in den noordelijken deltaärm van de La. Op de kaart van De Stuers heet zij Lampi; Lampi is echter de naam van eene plek op het gebergte tusschen de La muito en de golf van Mori, waar eertijds vele Toradja's bijeen kwamen om handel te drijven. Ook moet in den ouden tijd aan de La muito eene residentie van de Morische vorsten hebben gelegen.

De derde rivier van eenig belang in het Morische rijk is de Soemara, die zich niet ver van Watambajoli in de golf van Mori ontlast. Zij ontstaat op het waterscheidend gebergte in het binnenland van Todjo. Wanneer zij den bergknoop, onder den naam van Páa bekend (eene voortzetting van den Peleroe) is voorbijgestroomd, neemt zij haren loop verder door eene laagvlakte en deze heeft zij pas betreden, of zij neemt drie zijrivieren in zich op: de kleinere Lemboeká, en de Koro ngKoeni (met hare linkerzijrivier Totoea) rechts en de Masojo links. De Masojo moet, volgens de mededeelingen, ontstaan bij Morowale op het gebergte, dat de golf van Mori ten noorden begrensd. Zij loopt dan langs het Tamboesisi-gebergte in N. W. richting om, zich er om heen wendende, naar de Soemara om te buigen.

Ofschoon de golf van Mori niet kan gerekend worden te behooren tot het Morische rijk, maar eerder tot het machtsgebied van Toboengkoe, mogen hier toch enkele opmerkingen over die golf volgen. De zuidkust van de golf bestaat uit kalkbergen, die vrij steil uit zee oprijzen. Op de hoogte van Towi wijkt dit gebergte terug van zee

en loopt als eene veel lagere keten parallel aan het Peleroe-gebergte naar het noorden. Het gebergte ten noorden der golf nadert de zee alleen in het midden van de golf, maar wendt zich dan naar het N. W. van zee af. Ook naar het oosten wijkt dit gebergte naar het binnenland terug, zoodat Ngoedjoe m Poso eene zich ver in zee uitstrekkende vlakke kaap is. In den N. W. hoek van de golf vindt men tusschen de pas genoemde uitwijkende kustgebergten eene laagvlakte, die aan de kust door inwerking van het zeewater veranderd is in eene moerassige streek, begroeid met rhizophoren en andere zoutwaterplanten. Evenals bij de Loewoesche kust aan de golf van Boni, heeft de zee hier diepe geulen in het land gemaakt, waarin kleinere of grootere riviertjes uitmonden. Bij vloed zijn deze geulen uitstekende waterwegen naar het droge land, waarvan inlandsche vaartuigen met groot laadvermogen (tot 100 pikol toe) gebruik maken om het land binnen te dringen en lading in te nemen.

De 20 eilanden in deze golf gelegen zijn, met uitzondering van Boengi ntimbe voor de noordelijke monding van de La, bergachtig, alle met zwaar hout begroeid, en (weder behalve Boengi ntimbe) onbewoond. Alleen hebben sommige Boegineezen rijst- en pisangtuinen aangelegd op de eilanden Nanaka (nangka) en Roembia (sagoe) — twee van de vier eilanden aan den ingang der golf; Mangoe-djoe (vooruitstekend) en Batoe (steen) heeten de andere. Van de volgende groep is Sanggapoera het uitgestrektste. Het grootste eiland, Toko bae, „groot eiland”, geheeten, wordt met bijgeloovige vrees vermeden, daar een reuzenslang het zou bewonen. De beide kleine eilandjes in den kop heeten Baratampoene. In de golf dringt nog eene smalle, lange baai naar het zuiden het land in; zij heet Lambolo, en is met verscheidene eilandjes bezet, waarvan

de beide voorste en grootste Gililana en Toko mene heeten. In deze baai zagen wij vele Badjo's met hunne eigenaardig gevormde prauwen hun visschersbedrijf uitoefenen.

Het eiland Boengi ntimbe, ofschoon niet meer dan eene zich boven de zee verheffende zandplaat, is voor deze golf van veel belang, daar het de eenige plek is waar men kan verblijven. Men vindt er dan ook eenige huizen van Boegineezen. Er groeit niets dan de algemeen in Indië in lage landen voorkomende waroeboomen en kasuarinen, verder eenige soorten van gras en riet. De bewoners hebben wat pisang, kokosboomen, pinang en sirih aangeplant, maar een en ander staat niet welig, wat eensdeels aan den zandbodem moet worden toegeschreven, anderdeels aan de vele stormen uit het N. O. waartegen het eiland in het minst niet beschut is. Dat deze stormen hevig kunnen zijn, wordt bewezen door de vele zware kasuarinen, die aan de N. O. zijde van het eiland ontworteld zijn.

De Tomori worden onderscheiden in berg-Tomori en beneden-Tomori. Men behoeft niet lang met beide afdeelingen te hebben kennis gemaakt, om tot de overtuiging te komen, dat zij een en dezelfde stam zijn; de beneden-Tomori zijn thans de heerschenden, de berg-Tomori de beheerschten. Vooral door het taalonderzoek van Dr. N. Adriani is de eenheid van beide stammen aan het licht gebracht. Hij kwam tot het resultaat, dat de verhouding van het beneden-Morisch en het berg-Morisch is, als die van een meer gaaf gebleven en een meer versleten dialekt eener zelfde moedertaal. Wat men ook in het Kailische kan waarnemen, dat namelijk de bergtalen meer versleten zijn dan de talen der vlakte, valt ook bij de dialekten der Tomori op te merken. Het schijnt, dat een volk met andere talen in aanraking moet komen om zijne

eigen oude taalvormen te behouden. Men is er dan op verdacht zijne taal zuiverder te bewaren; en dit moet onder meer ook de reden zijn, dat het Maleisch nog zulke oude vormen heeft bewaard. Zoo ook is het met het beneden-Morisch. Wanneer een volk echter geïsoleerd leeft, is het er niet op verdacht zijne taal voor vreemde invloeden te bewaren, en het gevolg daarvan is, dat zij geleidelijk afslijt.

Zoo heeft Dr. N. Adriani in een opstel over deze dialekten ¹⁾ aangetoond, dat bijv. de taal der berg-Tomori dikwijls een media vertoont, waar het beneden-Morisch de oorspronkelijke tenuis nog heeft. Verder heeft het berg-Morisch *t* gevolgd door *u* of *i*, tot *s* gemaakt (bijv. *wasu* voor *watu*), waar het beneden-Morisch de *t* behouden heeft. De oorspronkelijker eindklanken *a* en *u* van het beneden-Morisch zijn in het berg-Morisch respectievelijk tot *e* en *o* verlopen (beide dialekten zijn vocalisch), en een oudere *i* van het beneden-Morisch wordt in het berg-Morisch soms *u*. Men ziet dus, dat het onderscheid tusschen deze beide dialekten vooral door klankverzwakking van het berg-Morisch is ontstaan.

Ook zeden en gewoonten bleken bij beide afdeelingen, zelfs in kleine bijzonderheden, zoo geheel aan elkaar gelijk, dat wij tot de stam-eenheid in den engsten zin van het woord ook op grond hiervan mogen besluiten.

Doordat de beneden-Tomori dichter bij de zee woonden, en dus meer met vreemdelingen in aanraking kwamen, meer voordeelen van den binnenlandschen handel trokken dan de bovenlanders, in oorlogen (vooral met Toboengkoe) eene eerste rol speelden, kregen zij langzamerhand meerder overwicht over de bovenlanders, tot dat zich langzamerhand uit een van de hoofden-families het koningsgeslacht heeft ontwikkeld.

¹⁾ Iets over de talen der To Sadu en der To Wadu (Mededeelingen van het Ned. Zend. Gen. XLII, 1898, bl. 111).

Het landschap Mori was eene vasalstaat van Loewoe. Het heet dit nog te zijn, zelfs op eigen getuigenis van den tegenwoordigen vorst, maar de band tusschen Loewoe en Mori is zeer slap geworden. Nu heeft de vorst van Loewoe de gewoonte om in zijne vasalstaten „karadja's", vorsten, aan te stellen, die de huldebewijzen van alle omliggende Toradja-stammen verzamelen, die zorgen voor het overbrengen van boodschappen en bevelen van hunnen heer, kortom, die vertegenwoordigers zijn van de hun toegewezen stammen tegenover den heer des lands. Nu is het best mogelijk, dat de vorst van Mori oorspronkelijk zulk een door Loewoe aangestelde „karadja" is geweest, die zich door oorlogen en andere middelen meer macht heeft weten te verwerven, zoodat hij zich tegenwoordig zelfstandig gevoelt, en feitelijk niets meer van Loewoe wil weten. In dezen tijd is de vorst van Loewoe dan ook met plannen vervuld om den weerspannigen vorst te tuchtigen en hem zijne verplichtingen onder het oog te brengen. Telkenmale liepen er geruchten in de Toradja-landen, dat de Datoe van Loewoe zijne vasallen zou oproepen om mede ten strijde te trekken tegen Mori; maar tot nu toe kwam van die plannen niets. Het verzwakte Loewoe zal zich nog wel eens bedenken, voordat het ten strijde trekt tegen het krachtige Mori.

De vorst van Mori bekende ons volmondig, dat hij een vasal is van Loewoe, en dat hij als huldeblijk voor den Datoe van dat land 4 slaven moest medebrengen, en bij den bouw van een paleis te Paloppo moest zorgen voor het (met houten pennen) vastslaan der vloerlatten. Toen wij hem vroegen, waarom hij niet meer aan zijne verplichtingen voldeed, antwoordde hij onverschillig, „dat het er gedurende zijne regeering nog niet toe gekomen was". Van den tijd, toen Mori nog eene vasalstaat was

van Loewoe, evenals tegenwoordig nog de Toradja-landen, weet men niet meer, of wil men niet meer weten. Allerlei verhalen doen in de Toradja-landen de ronde, waaruit zou moeten blijken, dat de vorst van Mori minstens gelijk in rang is aan den vorst van Loewoe. Een van die verhalen deel ik hier nog mede ¹⁾.

De vorst van Petasia (de hoofdplaats van het Morische rijk), vernemende dat zich te Paloppo een machtig koning bevond, besloot diens heerlijkheid te beproeven door hem eene ijzeren staaf te zenden, welke staaf tot eene lus was samengevouwen. Dit geschenk ging vergezeld van de opdracht den staaf wederom recht te buigen. De Datoe van Loewoe liet de staaf gloeiend maken, en recht buigen. Op zijne beurt zond de Loewoesche vorst den Morischen eene pijp sagoe, in een' bamboe gebakken, en nog warm zijnde tot eene lus geknoopt, mede met de opdracht deze pijp sagoe recht te buigen. De Morische vorst beproefde het, zonder dat het hem mocht gelukken; want wilde hij het droog doen, dan dreigde zij te breken; legde hij haar in het water, dan loste de sagoe zich op, en verwarmde hij haar, dan plakte zij nog meer aaneen. Kort na dit voorval kwam de Datoe van Loewoe den Morischen vorst bezoeken. Zij bleven tot zeer laat in den nacht met elkander praten bij eene harsfakkel, totdat alle bewoners van het paleis in slaap waren geraakt. Toen de harsfakkel dreigde uit te gaan, nam de Morische vorst een stokje om de hars wat op te rakelen, een werk, dat anders door een slaaf of een jonger lid van het gezelschap wordt gedaan. De vorst van Loewoe zeide nu: „omdat gij de hars van de fakkel hebt opgerakeld, zijt gij minder dan

¹⁾ Een ander staat geschreven in Mededeelingen Ned. Zend. Gen., XLII, 1898, bl. 67.

ik, en moet gij mij hulde bewijzen." Zoo geschiedde ook.

Het behoeft nauwelijks opgemerkt, dat wanneer Mori op zulk eene vreedzame wijze aan Loewoe was onderworpen gemaakt, de huldebewijzen ongetwijfeld niet uit slaven zouden bestaan.

De vorst van Mori staat in Midden-Celebes bekend onder den naam van Datoe ri tana, „vorst op het land". Wij vroegen den functionaris naar den oorsprong van dezen titel. Hij antwoordde dat de Loewoesche vorst hem dezen titel had gegeven, omdat hij zijne residentie zoo ver het binnenland in heeft, in tegenstelling met die van den datoe van Loewoe welke aan zee ligt. Later zijn wij te weten gekomen, dat de Loewoeërs dezen titel als spotnaam voor den Morischen vorst gebruiken.

Hoe meer de macht van den Morischen vorst toenam, hoe wonderlijker de verhalen werden omtrent zijne afkomst. Een hemeling uit een bamboe voortgekomen, huwde met eene Loewoesche prinses, eene kleindochter van Mohammed, en deze hemeling, Lamale geheeten, zou niemand anders zijn, dan de Midden-Celebesche zonnegod Lasaeo!¹⁾. De tegenwoordige vorst van Mori heet Maroendoe (donder); hij heeft eenige volwassen zonen, maar als zijn vermoedelijke troonsopvolger wees hij ons aan zekeren Lawolio (Papa i Madoesila), zoon van zijn overleden ouderen broeder.

De huishouding van den vorst leerden wij kennen als eene zeer eenvoudige, maar langzamerhand zullen Boegi-

1) De vorst zelf beweert, dat zijn geslacht behoort tot de Tomatano. Waarschijnlijk is dit evenwel eene poging om zich als iets anders voor te doen dan een Tomori. Ook is het zeer wel mogelijk, dat Morische vorsten nu en dan met prinsessen van Matano zijn gehuwd. Wat den naam Matano betreft, dit zal wezen „de mata, oorsprong, ervan", n. l. van de rivier, die uit dit meer stroomt. In het Boeg. is het bez. vnw. 3de pers. *na*, zoodat de Boegineezen Matana, de Moriërs Matano zeggen.

neesche gewoonten daar de overhand verkrijgen en sporen hiervan zagen wij reeds. Overigens heeft de Morische vorst nog geenerlei pretenties, roeit mede in zijne prauw en gaat zelf over zijne rijstvelden.

De vorst van Petasia is echter geen alleenheerscher; hij heeft eenige vorsten naast zich, en wel die van Kangoea (nagenoeg ten N. O. van Petasia), Pembéoe geheeten, die van Ngoesoembatoe (ten W. Z. W. van Petasia), Kamesi (of Mokole Ede) geheeten, en de vorst van Pa'angoe (ten Z. W. van Petasia). De vorst van deze laatste plaats is niet lang geleden gestorven, en zijn plaatsvervanger is nog niet aangesteld. Maroendoe vertelde ons, dat deze drie „mokole” aan hem gelijk zijn; in hun eigen dorpen met hunne doesoens hebben dan ook zij alleen iets te zeggen. In zaken van algemeen belang, waartoe onder andere ook onze komst werd gerekend, komen al deze vorsten te zamen om te beraadslagen; bij die vergaderingen wordt de vorst van Petasia als de voor naamste erkend en hij is het ook, die de huldeblijken der vasalstaten ontvangt, ofschoon de vasallen alle vorsten gelijkelijk „oeë”, heer, noemen. Zoolang een prinsje nog te klein is om met „heer” aangesproken te worden, noemt men hem „ede” (Barée, „kede” = jongetje, ventje).

Wanneer de vorst van Mori is gestorven, komen alle hoofden der berg-Tomori en der vasalstaten te zamen in het koninklijk paleis, en door hen onderling wordt uit gemaakt, welk lid van het vorstelijk huis tot vorst zal worden verheven. De vasallen zijn vrij in hunne keuze. Zoo vertelde vorst Maroendoe ons, dat toen hij gekozen werd, eenige oudere prinsen waren voorbijgegaan; in den aanvang waren zij hier over gebelgd, doch later schikten zij er zich in. Volgens Maroendoe letten de vasallen bij deze keuze op de handelingen der prinsen. Hij, die zijne vasallen

slaat (!) of hen op andere wijze onvriendelijk bejagent, wordt niet gekozen.

Voorts behooren tot de staatsinrichting een of meer *bonto*, gezanten, die eene of andere boodschap van een der vorsten aan de vasallen of aan naburige rijken overbrengen, en in oorlogstijd optreden als bevelhebbers van het „leger”. Opmerking verdient, dat bij de beneden-Tomori reeds algemeen de gewoonte wordt gevolgd, om de lijken in den grond te begraven, terwijl het lijk van een *bonto* nog steeds op de oude wijze in eene kist op eene stelling wordt geplaatst.

Behalve de genoemde vorsten, die ieder hun eigen gebied hebben, en allen vermaagschapt zijn aan den vorst van Petasia, zijn in beneden-Mori nog twee ambtsdragers van minderen rang; zij hebben den titel van *karoea* (de tweede), en zijn niet verwant aan het vorstenhuis. Zij zijn: de *karoea* van Maiki en de *karoea* van Lembo; beide dorpen zijn gelegen aan den benedenloop der Poaboe, Lembo het dichtst bij zee. Deze *karoea*'s hebben in hun respectieve dorpen alle macht van een vorst, maar zij zijn vasallen van den Morischen vorst. Hoogstwaarschijnlijk behooren de Tomaiki en de Towatoe (de lieden van Lembo) niet tot den oorspronkelijken Mori-stam (hunne taal moet ook van het Morisch verschillen), maar zijn zij later bij het Morische rijk ingelijfd. Tijdens ons verblijf in Mori was Maroendoe in oorlog met de Towatoe. De *karoea* van Lembo namelijk (Tole geheeten) had kwaad gesproken van zijnen heer, had dezen daarna de gehoorzaamheid opgezegd, en zijne onderwerping aangeboden aan den vorst van Toboengkoe. Laatstgenoemde had den *karoea* echter geantwoord, dat hij deze onderwerping niet wilde aanvaarden zonder toestemming van Maroendoe. Nu wil de Morische vorst de Towatoe weder tot gehoorzaamheid dwin-

gen, hetgeen hem op den langen duur ook wel zal gelukken.

Een oude vijand van het Morische vorstenhuis is de vorst van Toboengkoe. Wat de oorsprong van deze veete is geweest, hebben wij niet kunnen ontdekken. Dat Mori zich echter ontworsteld zou hebben aan de heerschappij van Toboengkoe, is na het boven medegedeelde omtrent zijne verhouding tot Loewoe zeer onwaarschijnlijk, en wordt door de Morische vorsten ook stellig ontkend. Maroendoe deelde ons mede, dat van den ouden tijd af voortdurend oorlogen werden gevoerd tusschen Toboengkoe en Mori. Eens zelfs hadden de Toboengkoe Petasia belegerd, en de plek, waar zij hun kampement hadden opgeslagen, staat nog bekend onder den naam van „halo n Toboengkoe”, het oponthoud der Toboengkoe.

Ook moet de vorst van Toboengkoe indertijd vasten voet hebben gehad in Mori. Toen de vorst van Kangoea nog in het thans verlaten dorp Bokoe, aan den rechteroever der La, woonde, was hij vasal van Toboengkoe. Sedert de expeditie in 1856 moet hij zich echter weder aan de zijde van Mori hebben geschaard. Toen wij Maroendoe vroegen, hoe tegenwoordig de verhouding is tusschen zijn rijk en Toboengkoe, antwoordde hij, dat er thans wel is waar geen oorlog was, maar dat hij Toboengkoe toch niet zijn vriend noemde. De posthouder te Kintong moet eene Nederlandsche vlag gedeponeerd hebben, ten teken dat hij, die de vijandelijkheden begint zonder er het Gouvernement in te kennen, zich het ongehoegen van dat Gouvernement zal op den hals halen. Deze vlag wordt bewaard door vorst Kamesi te Ngoesoembatoe (uitstekende steen).

Zooals reeds is opgemerkt, ligt het gebied van de regerende beneden-Tomori tusschen den benedenloop van de La en van de Poeaboe. De voornaamste dorpen noemde ik

reeds op. Enkele andere, die er gevonden worden zijn uitzwermingen van de genoemde. Insa ondaoe (lange trap, en niet Oesoën dau) wordt niet meer bewoond na de inneming door de expeditietroepen. Wawo ntoeka (het bovenste van een trapsport, en niet Tofontoekoe) is mede onbewoond.

Terwijl de beneden-Tomori zich reeds hebben vereenigd in grootere dorpen van 30—50 huizen, wonen de berg-Tomori nog in kleinere dorpen van 10—20 woningen, op onherbergzame bergen gelegen. Wij hebben slechts een zeer klein gedeelte van het land der berg-Tomori gezien. Als voorname stamdorpen der berg-Tomori noemde Maroendoe ons de volgende: Molijoa, Woelanderi, Doloepo, Sengi, Doele, Poe'oentana, Wawonseroe, Mosiloe, Kolo-kolo, Impo, Sawira en Lolonggoijo. (Van deze dorpen ligt Impo in het gebied der beneden-Tomori, namelijk op den weg tusschen Sampalowo en Ngoesoembatoe). De andere talrijke dorpen in dit bergland voorkomende, waarvan Tinoleba en Panggorasaka door ons werden bezocht, schijnen te zijn ontstaan door uitzwermingen¹⁾. Wij hebben de ligging dezer plaatsen niet kunnen bepalen. Ook eene schatting van de getalsterkte van dezen stam is ons niet mogelijk; zooveel is echter zeker, dat de berg-Tomori een bijzonder groote stam zijn in vergelijking met de verschillende Barée-stammen.

Ieder dorp heeft zijn eigen hoofd, hier „mokole” genoemd. Men vertelde ons, dat deze waardigheid erfelijk is, iets ongewoons voor Toradja-stammen, die bij de keuze van hun hoofd letten op dapperheid, bedrevenheid in het praten en andere Toradja-deugden. De berg-Tomori be-

1) Andere Morische dorpen zijn: Wanga, Páalanggoë, Wawonsië, Belala, Tinoengai, Pandoro-lakoe, Páangkole, Kandoendoe, Toboempada, Rano itole, Tai mai, Kanta, Mamboerese, Pandjongkoeni.

wijzen hunne aanhankelijkheid aan den vorst van Petasia door het opbrengen van rijst, kippen, sirih, pinang, en uit zuren palmwijn gedistilleerde arak, of uit rijst gestookte toewak. De vorst zendt van tijd tot tijd eene boodschap, wanneer dit of dat dorp moet komen „meoeë”, huldebewijzen, brengen. Op den bepaalden dag begeeft de mokole zich dan naar Petasia, gevolgd door eenige dorpeelingen, die de huldeblijken dragen.

De Morische dorpen, welke wij gezien hebben, waren niet omringd door heiningen. Hoogstwaarschijnlijk is dit een gevolg van het krachtige bestuur van Maroendoe, die zich steeds persoonlijk bemoeit met de aangelegenheden zijner onderhoorigen, en daardoor of het geschil tot zijne zaak maakt, en het gansche volk voor den strijd oproept, of het geschil bijlegt. Bij dreigend gevaar evenwel worden inderhaast bentengs gemaakt. Voor zoover wij weten, hebben de berg-Tomori geene ervvijanden, voor wie zij voortdurend op hunne hoede moeten zijn. Gedurende ons verblijf onder hen kregen wij den indruk, dat zij geen krijgshaftig volk zijn. Van het dorp Woelanderi werd ons verteld, dat daar verscheidene mismaakte en met kroppen behepte mensen wonen.

Zoowel de berg- als de beneden-Tomori zijn landbouwers. De rijst wordt algemeen op de droge velden verbouwd. Onder de beneden-Tomori was men reeds bezig met nieuwe rijstvelden te ontginnen, toen wij in September daar waren, terwijl de berg-Tomori nog niet lang geleden hadden geoogst. In de bovenstreken is de afwisseling der jaargetijden dezelfde als die van Midden-Celebes, van Juli of Augustus tot November of December is de droge tijd. In het benedenland regent het nagenoeg het geheele jaar door, waarschijnlijk tengevolge van de bergten aan beide zijden van de golf van Tolo, die in

trechtervorm naar elkaar toelopen, zoodat alle wolken daartusschen worden samengedreven.

Van de takken van nijverheid verdienen vermeld te worden: het pottenbakken, het kloppen van kledingstukken uit boomschors (beide hebben plaats als bij de Baréetoradja's) en het ijzersmeden. Het ijzer wordt gevonden in de gebergten om het Matano-meer. Als smeden zijn de Tomori vooral bekend voor hunne zwaarden, die *pangho* heeten.

Over geheel Midden-Celebes staan de Tomori bekend als kopergieters. Het benoodigde koper verkrijgt men van uit Java ingevoerde koperwaren en van duiten. Volgens de verzekering van velen, die wij er naar vroegen, wordt geen koper in het gebergte gevonden. De potten voor het smelten van het koper gebruikt zijn vervaardigd van een bijzonder soort leem¹⁾; de wanden hebben de dikte van een pink. Deze potten hebben den gewonen bollen vorm van een rijstpot (zie Mededeelingen Nederl. Zend. Gen. deel 41, 1897, plaat 2, fig. *b*); maar over de opening is een beugel van leem aangebracht, waaraan de pot kan worden opgenomen. Het koper wordt eerst op een houtskoolvuur roodgegloeid, en daarna in den pot gesmolten. Het voorwerp, dat men zal gieten, wordt eerst van was gekneed, en dan met leem „omplakt”. Is de leem hard gedroogd, dan wordt de vorm bij het vuur gehouden, om hem te bakken en tegelijk de was te laten smelten en er uit te laten vloeien; hiertoe is in den leemvorm een gat gemaakt. Door dit gat giet men ook het gesmolten koper; de leem wordt later van het voorwerp afgeslagen.

1) Sommige lieden in het Possosche, die zich op het kopergieten hebben toegelegd, laten de daarvoor benoodigde leem uit Mori halen.

Op deze wijze gieten de Tomori enkel-, arm- en vingerringen, kokertjes om de sirih-pinang in fijn te stampen voor ouden van dagen, klokjes en belletjes, die de Toradja aan een touw om zijn middel draagt, en onder het loopen tegen de beenen laat slingeren, zoodat door het voortdurend geklingel de aandacht tot hen wordt getrokken. Veel kunst wordt bij dit werk niet beoefend. Meestal zijn de voorwerpen grof en onregelmatig.

Tot vóór een 30-tal jaren bestond in het Morische geen andere handel dan een binnenlandsche ruilhandel. De voornaamste brandpunten van dezen handel waren Sikota en Sokoijo, beide door de heeren Sarasin bezocht ¹⁾. Voorts zijn er nog tal van plaatsen, waar de omwonende bevolking op bepaalde dagen bijeenkomt om hare waren te ruilen tegen andere. Deze markten noemt de Tomori *olu*, hetgeen „samenkomst” beteekent.

Rotan en was schijnen in niet groote hoeveelheid voor te komen, zoodat eerst toen de damar, waaraan Mori zeer rijk is, een courant handelsartikel werd, de kusten bewoond werden door Boegineezen, Toboengkoe, Chineezen en Arabieren; toen ontstond er een levendig verkeer tusschen inlanders en handelaars, waardoor ook Toradja's, die niet tot het Morische rijk behoorden, werden aange trokken. Vooral de bergen om de golf van Mori zijn rijk aan damarboomen. Het voordeel, dat de Morische vorst van dezen handel heeft, deelde ik boven reeds mede.

Dat deze handel niet onbelangrijk is, blijkt uit het feit, dat maandelijks tusschen 2000 en 3000 pikols damar uit de golf van Mori worden uitgevoerd (volgens mededeeling van den kapitan-Boegis te Watambajoli en andere

1) Toen wij in Mori waren, durfden de lieden niet meer naar deze beide plaatsen ter markt te gaan om de gespannen verhouding tusschen hun land en Loewoe. Sokita en Sokoijo toch erkennen de suprematie van Loewoe.

groothandelaren). De kleinhandelaars zetten maandelijks 6—10 pikols om, welke zij aan de groothandelaars afleveren. Tijdens ons verblijf te Watambajoli werd het aantal damarzoekers geschat op 1500. In den tijd, waarin de rijstvelden worden bewerkt, zijn er minder.

Ofschoon de berg-Tomori zich „palili”, vasallen, noemen van den vorst te Petasia, hebben wij gezien, dat zij meer de onderdanen van dien vorst zijn, en gerekend moeten worden tot het eigenlijke rijk van Mori¹⁾. Behalve deze stam zijn nog eenige vasalstaten aan Mori onderhoorig. Ten oosten van Sokoijo moeten nog drie kleine stammen dicht bij elkaar wonen, die schatplichtig zijn aan den vorst van Petasia. Zij zijn: de To oloe oewoi (lieden van den oorsprong van het water), Tomolongkoeni en Tolasi. Ik kan van deze stammen niet anders zeggen, dan dat zij afdeelingen zijn van den Kinadoe-stam, de ervvijanden van de Barée-sprekers. Toen in de laatste helft van 1899 een troep Toradja's bij de Tokinadoe koppen wilden gaan halen, kregen zij van hunnen heer, den Datoe van Loewoe, last hun geluk te beproeven bij de To oloe oewoi, om daardoor afbreuk te doen aan den vorst van Mori. De genoemde Barée-toradja's hebben daar toen een geheel dorp uitgemoord.

Van de Barée sprekende Toradja-stammen behooren de Topoeöembana, Topakambia, Topada, Towatoe, Tokalae en Totananda tot de vasallen van Petasia. De drie laatstgenoemde stammen zijn echter zóó klein (misschien een 300 zielen bij elkaar), dat hunne namen in het andere gedeelte van Midden-Celebes niet eens bekend zijn. Zij

1) De beneden-Tomori noemen hen ook wel in onderscheiding van zich zelven: Tomonoengo.

bewonen het oostelijk deel van de groote laagvlakte. In het midden van deze vlakte wonen de Topada in 4 dorpen: Tombantjebe, Tempa, Perere en Peleroe, en in eenige verspreide alleenstaande huizen als Poraego en Poragia. Ook de Topada zijn een kleine stam; zij mogen op zijn hoogst 300 zielen tellen. Trouwens een groot aantal bewoners kan deze vlakte niet velen, want slechts eenige strooken lands in de nabijheid der rivieren zijn geschikt voor den rijstbouw, zooals die ook door deze Toradja's wordt uitgeoefend.

De Topoeöembana wonen op het gebergte onmiddellijk ten westen van den Peleroe-keten; zooals hun naam, „lieden aan het begin van het oerbosch”, aanduidt, zijn zij voortgedrongen tot aan de bosschen van het Peleroe-gebergte. Deze stam bestaat nog niet lang; hij is ontstaan door landverhuizers uit de landschappen Rompoe en Lage. Ook de Topada zijn afkomstig van Lage, en dat ook zij de laagvlakte nog niet lang hebben bewoond wordt bewezen door de vele familiebanden, die tusschen hen en de Tolage bestaan en nog levendig gevoeld worden. Bij de Topoeöembana en Topada kan geen offerfeest van eenige beteekenis worden gevierd, of tal van gasten uit Lage, Rompoe en Kadomboekoe zijn daar aanwezig.

De Topakambia zijn een groote stam en wonen op het gebergte ten westen van Poeöembana, langs den oostelijken oever van de Jaentoe. Zij stammen af uit het landschap Ondáe en hebben de ondeugd van gierigheid, waarvoor de Toöndáe bekend staan, uit hun stamland medegebracht. Hun hoofddorp heet Bentji (antilope) en is gelegen op een circa 600 M. hoogen berg, vanwaar men een magnifiek gezicht heeft op een groot stuk van Midden-Celebes; ook een gedeelte van het Posso-meer ligt daar voor het oog ontbloot. Het dorp telt 7 huizen met een

lobo. Het hoofd van Bentji is door zijn' heer, den vorst te Petasia aangesteld als vertegenwoordiger van zijnen stam, en voert den titel van *tongko* ¹⁾, eene dergelijke instelling dus als die van den Datoe van Loewoe met zijne „karadja's”.

De meest bekende dorpen der Topakambia zijn Pombala en Boejoemapipi, omdat deze plaatsen gelegen zijn aan den grooten handelsweg van Lage naar Watambajoli, deze weg voert ook door het landschap Poeöembana. Het gansche gebergte, door de Topakambia bewoond, is ontwoud; alleen ten noorden en ten westen van Boejoemapipi wordt nog veel bosch gevonden, waaruit ik zou besluiten, dat de uitgezwermde Toöndáe oorspronkelijk het Jaentoe-dal zijn overgegaan op de hoogte van Palawanga en Bentji, om later meer noordwaarts op te trekken.

Uit hetgeen ik heb medegedeeld aangaande het ontstaan dezer stammen, is de onderstelling niet gewaagd, dat de Tolage en Toöndáe, die uit hun land trokken, verhuisd zijn naar streken, die door den vorst van Petasia gerekend werden te behooren tot zijn gebied, en dat zij hierdoor vanzelf genoodzaakt waren dien vorst als hun heer te erkennen ²⁾. Op dezelfde wijze (door verhuizing naar de kuststreken van het rijk Todjo) kan de vorst van Todjo thans ook Tolage tot zijne vasallen rekenen.

Deze vasalstaten bewijzen hunne afhankelijkheid van Mori door karbouwen en was op te brengen, telkenmale,

1) De tegenwoordige functionaris heet Taroembola.

2) Aangaande het landschap Pakambia bestaat algemeen in Midden-Celebes het geloof, dat geen Loewoeër daar den voet kan zetten, zonder dat het geweldig begint te bliksemen en de aarde begint te beven, zoodat geen lid van die natie het waagt dat land te betreden. Ook moeten sommige woorden uit het dagelijksche leven door andere vervangen worden, opdat door het uitspreken er van geen onweder over het land uitbarste. Terloops zij nog medegedeeld, dat het landschap Pakambia zeer rijk is aan ijzer.

wanneer een lid van het vorstelijk huis sterft, of wanneer hun heer een groot offerfeest viert. Sterft een prins van den bloede, dan dragen de Topoeöembana en Topakambia 75 pijpen was¹⁾, en de Topada twee karbouwen bij; sterft iemand van mindere afkomst, maar toch verwant aan het vorstenhuis, dan is deze bijdrage resp. 35 pijpen was en één karbouw. Alleen de Topada zijn door de uitgestrekte grasvlakten, waarop zij wonen, in staat in het groot karbouwen te fokken. Telkenmale wordt het hooge gras afgebrand, en de jonge uitspruitsels zijn dan een uitstekend voedsel voor de karbouwen.

Zoo nu en dan laat de vorst karbouwen koopen bij de Topada. Het leveren van deze „gekochte” beesten moet mede gerekend worden tot de huldeblijken, den vorst verschuldigd. Een karbouw namelijk wordt gekocht voor een gong of een koperen bord met voet, maar de adat wil, dat in deze voorwerpen eerst een gat wordt geslagen om ze onbruikbaar te maken. Wij hebben den oorsprong van dit gebruik niet kunnen opsporen. In vele kleine aangelegenheden moeten de onderdanen en vasallen het hof naar de oogen zien. Zij mogen niets doen, wat het hof niet doet, of voorwerpen bezitten, die de vorst niet gebruikt; zoo mogen de vasallen geen kwispedoors gebruiken, omdat deze voorwerpen niet aanwezig zijn in het paleis van den vorst.

Bijschrift bij de Kaart.

Door verscheidene terreinhindernissen heb ik niet zulke peilingen kunnen nemen, als ik gewenscht had, en die tot

¹⁾ Men giet de was in bamboekokers, die verwijderd worden, wanneer de was is gestold.

meerdere zekerheid aangaande de ligging van enkele punten zouden hebben geleid. Men beschouwe nevensgaande kaart dan ook slechts als eene schets ter oriëntering¹⁾. Het Morisch gebied, dat wij niet hebben bereisd, heb ik veiligheidshalve wit gelaten, ofschoon ik er misschien enkele punten „bij benadering” op had kunnen plaatsen.

Van Tempa in het landschap Pada uit kregen wij een goed denkbeeld van de uitgestrektheid van het gebied door Tomori bewoond. Door peilingen op een 15-tal punten kon ik bepalen, dat het gebied der berg-Tomori zich uitstrekt naar het W. en Z. W.

Gedurende onzen tocht op de golf van Mori konden wij ons door tal van peilingen overtuigen van de voortreffelijkheid van de „Algemeene kaart van het terrein der krijgsverrichtingen ter oostkust van het eiland Celebes door den luitenant ter zee Jhr. L. H. W. M. de Stuers”²⁾, wat betreft het zeegedeelte³⁾. Vertrouwende, dat het land even nauwkeurig zou zijn opgenomen, vonden wij ons hierin teleurgesteld, of laat ik liever zeggen: wij bevonden, dat de landkaart en de zeekaart, op verschillende schaal geteekend, aan elkaar waren gevoegd. Zoo ligt Tompira ongeveer ten Z. O. van de punt van de baai Lambolo en niet ten Z. Z. W., zooals op de kaart van De Stuers.

1) Prof. Wichmann heeft aan het Tijdschrift een grooten dienst bewezen door de schets van den Heer Kruyt voor reproductie meer geschikt te maken. — RED.

2) Zie bl. 447 noot.

3) Dit gedeelte was afkomstig van eene manuscript-kaart door de luitenants ter zee A. van Kerkwijk en G. F. Servatius en den adelborst K. W. J. Baart de la Faille. December 1852 en Januari 1853 (Zie J. A. C. Oudemans, Verslag van de bepaling der geographische ligging van punten op of nabij de oostkust van Celebes. Natuurk. Tijdschr. Ned. Ind. XXIX, 1867, bl. 44).

KAART No. II.

